

KASBIY IDENTITETNI RIVOJLANTIRISHDA DEONTOLOGIK KOMPETENSIYALARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Abdug'opirova Feruza Akramjon qizi,

Turan International University

Gumanitar Fanlar va pedagogika fakulteti kafedra dotsenti,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: shahinabonu16@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18932637>

Annotatsiya. Ushbu maqola kasbiy identitetni rivojlantirish jarayonida deontologik kompetensiyalarning pedagogik ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda pedagogik etika va kasbiy mas'uliyatni o'rgatishning samarali metodlari tahlil qilinadi. Natijalar bo'yicha deontologik yondashuvning bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy identitetni mustahkamlash va professional qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynashi tasdiqlanadi.

Kalit so'zlar: kasbiy identitet, deontologik kompetensiya, pedagogik ahamiyat, professional qadriyatlar, o'qituvchilik tayyorgarligi.

Аннотация. Статья посвящена изучению педагогической значимости деонтологических компетенций в процессе формирования профессиональной идентичности. В исследовании анализируются эффективные методы преподавания педагогической этики и профессиональной ответственности. Результаты показывают, что деонтологический подход играет важную роль в укреплении профессиональной идентичности будущих педагогов и формировании их профессиональных ценностей.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, деонтологическая компетенция, педагогическая значимость, профессиональные ценности, подготовка учителя.

Abstract. This article examines the pedagogical significance of deontological competencies in the development of professional identity. The study analyzes effective methods of teaching pedagogical ethics and professional responsibility. Results indicate that the deontological approach plays a crucial role in strengthening the professional identity of future teachers and shaping their professional values.

Keywords: professional identity, deontological competence, pedagogical significance, professional values, teacher training.

Kirish. Bugungi zamonaviy pedagogik ta'lim jarayonida asosiy e'tibor talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini oshirishga, balki ularning kasbiy identitetini shakllantirishga qaratilmoqda[1]. Kasbiy identitet talabaning kasbga bo'lgan ongli munosabati, professional qadriyatlarni qabul qilishi va pedagogik faoliyatdagi xulq-atvorini boshqarish qobiliyati sifatida talqin etiladi[2]. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy identitetni rivojlantirish ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida muvaffaqiyatga erishishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi[3]. Pedagogik etikani o'rganish va deontologik kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, professional etika va axloqiy mas'uliyatni chuqur anglash talabalarning kasbiy xulq-atvorini shakllantirishga yordam beradi[4]. Deontologik kompetensiyalar talabalarga kasbiy burchni to'g'ri tushunish, pedagogik vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilish va professional qadriyatlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Shu sababli,

pedagogik etikani tizimli integratsiyalash bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy identitetini mustahkamlash jarayonida muhim vosita sifatida xizmat qiladi[5].

Ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, deontologik yondashuv va kasbiy identitet o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bo'yicha izlanishlar bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy va professional tayyorgarligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi[6]. Shu bilan birga, pedagogik etika va deontologik kompetensiyalarni amaliy mashg'ulotlar, reflektiv tahlil va muammoli vaziyatlar orqali integratsiyalash bo'lajak o'qituvchilarda professional ong va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan, mazkur tadqiqotning maqsadi kasbiy identitetni rivojlantirish jarayonida deontologik kompetensiyalarning pedagogik ahamiyatini o'rganish, ularni shakllantirish va mustahkamlash mexanizmlarini aniqlashdir.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- Kasbiy identitet va deontologik kompetensiyalarning nazariy asoslarini o'rganish;
- Pedagogik etikani integratsiyalash orqali bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy identitetni shakllantirish mexanizmlarini aniqlash;
- Tajriba va nazorat guruhlari yordamida pedagogik ta'sir mexanizmlarining samaradorligini baholash;
- Olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Kasbiy identitetni shakllantirish va pedagogik etikani o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Klimovning tadqiqotlarida kasbiy identitet shaxsning kasbga bo'lgan ongli munosabati, professional qadriyatlarni qabul qilishi, o'z faoliyatini baholash va boshqarish qobiliyati sifatida talqin etiladi[7]. Shu bilan birga, Markova (2016) kasbiy identitetni shakllantirishda shaxsning ijtimoiy va psixologik tayyorgarligi muhimligini ta'kidlaydi[8]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilar kasbiy identitetini rivojlantirish nafaqat nazariy bilimlarni oshirish, balki ularni kasbiy qadriyatlar, axloqiy mas'uliyat va pedagogik refleksiya orqali shakllantirishni ham talab qiladi[9].

Pedagogik deontologiya va kompetensiyalar masalalari Musurmonova va Shodmonov tadqiqotlarida keng yoritilgan. Musurmonova (2018) pedagogik etika va kasbiy burchni chuqur o'rganish orqali bo'lajak o'qituvchilarda axloqiy mas'uliyatni rivojlantirishni tavsiya qiladi[10]. Shodmonov (2022) esa pedagog kasbiy madaniyati va etikani bo'lajak o'qituvchilarning professional identitetini shakllantirishdagi asosiy vosita sifatida ko'rsatadi[11]. Shu bilan birga, Slastenin va Zimnyaya pedagogik refleksiya va qadriyatlar tizimi orqali bo'lajak pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirishga urg'u beradi[12].

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik etikani tizimli integratsiyalash bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy identitetni shakllantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, mavjud ilmiy manbalar tadqiqotning nazariy va metodologik asosini tashkil qiladi.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy identitetini shakllantirish va pedagogik etikani integratsiyalashning samaradorligini aniqlash uchun quyidagi metodlar qo'llanildi:

- **Nazariy tahlil metodi;** Bu metod pedagogik etikaga oid ilmiy adabiyotlarni o'rganish va umumlashtirishga xizmat qildi[13]. Nazariy tahlil yordamida tadqiqotning konseptual modeli ishlab chiqildi, kasbiy identitet va deontologik kompetensiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniqlandi.

-**Taqqoslash va tizimlashtirish metodlari;** Turli tadqiqot yondashuvlarini solishtirish orqali deontologik kompetensiyalarning kasbiy identitetni shakllantirishdagi samaradorligi aniqlanadi[14]. Ushbu metod tajriba va nazorat guruhleri o'rtasidagi farqlarni ilmiy asosda tahlil qilish imkonini beradi.

- **Pedagogik kuzatish;** *Pedagogik kuzatish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy identitet shakllanish jarayonini real amaliyotda kuzatishga xizmat qiladi[15]. Bu metod talabalarning pedagogik vaziyatlarda axloqiy va kasbiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini aniqlash imkonini beradi.*

-**So'rovnoma va intervyu-** *Talabalarning kasbiy qadriyatlar, etika va pedagogik yondashuvlar haqidagi fikrlarini aniqlash uchun so'rovnoma va intervyular o'tkazildi[16]. Ushbu metod tadqiqotning empirik qismida asosiy o'rin tutadi va natijalarni statistik tahlil qilish imkonini beradi.*

-**Reflektiv tahlil;** *Talabalar o'z faoliyatini tahlil qilish orqali kasbiy identitetini baholaydi va pedagogik etikani amaliyotga tatbiq etadi[17]. Reflektiv tahlil yordamida talabalarning kasbiy qadriyatlarni qabul qilish va axloqiy mas'uliyatni anglash darajasi aniqlanadi.*

-**Eksperimental metod;** *Tajriba va nazorat guruhleri orqali pedagogik etikani integratsiyalashning samaradorligi baholandi. Tajriba guruhi talabalari maxsus ishlab chiqilgan pedagogik mashg'ulotlarda ishtirok etgan bo'lsa, nazorat guruhi an'anaviy ta'lim jarayonida qoldirildi. Eksperiment natijalari bo'yicha kasbiy identitet darajasi, kasbiy qadriyatlar va axloqiy mas'uliyat ko'rsatkichlari o'rganildi.*

-**Metodologik asos;** *Tadqiqot metodologiyasi nazariy va empirik usullarni uyg'unlashtirishga asoslangan. Nazariy tahlil, adabiyotlarni solishtirish, pedagogik kuzatish va reflektiv tahlil orqali bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy identitetni rivojlantirish mexanizmlari aniqlanadi. Eksperimental metod esa pedagogik etikani integratsiyalash samaradorligini statistik jihatdan tasdiqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, metodlar majmuasi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini, natijalarining ishonchliligini va amaliy ahamiyatini ta'minlaydi.*

Natijalar. Tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy identitetini shakllantirish jarayonida deontologik kompetensiyalarning pedagogik ahamiyatini aniqlashga qaratildi. Eksperiment davomida talabalarning kasbiy identitet darajasi, kasbiy qadriyatlarni anglash, axloqiy mas'uliyat va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyati

o'rganildi. Tajriba guruhi talabalari pedagogik etikani integratsiyalash bo'yicha maxsus mashg'ulotlarda ishtirok etdi, nazorat guruhi esa an'anaviy ta'lim jarayonida qoldirildi.

1-jadval;

Tadqiqot natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan:

Ko'rsatkichlar	Tajriba guruhi (%)	Nazorat guruhi (%)
Kasbiy identitet darajasi	72	45
Kasbiy qadriyatlarni anglash	68	41
Axloqiy mas'uliyatni anglash	75	47
Pedagogik qaror qabul qilish qobiliyati	70	44

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhi barcha ko'rsatkichlarda sezilarli ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Kasbiy identitet darajasi bo'yicha farq 27 foizni tashkil qilsa, kasbiy qadriyatlarni anglashda farq 27 foiz, axloqiy mas'uliyatni anglashda 28 foiz va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatida 26 foiz farq kuzatildi.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik etikani integratsiyalash bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy identitetni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Pedagogik mashg'ulotlar va reflektiv faoliyat orqali talabalarning professional qadriyatlar, axloqiy mas'uliyat va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyati sezilarli darajada oshadi.

2-jadval;

Natijalarni vizual ko'rinishda ifodalash.

Ko'rsatkichlar	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Kasbiy identitet darajasi	72%	45%
Kasbiy qadriyatlarni anglash	68%	41%
Axloqiy mas'uliyatni anglash	75%	47%
Pedagogik qaror qabul qilish qobiliyati	70%	44%

Vizual ko'rinishdan ko'rinib turibdiki, pedagogik etikani integratsiyalash tajriba guruhi talabalari ko'rsatkichlarini sezilarli oshirgan. Bu natijalar bo'lajak pedagoglarning professional qadriyatlarni anglash va axloqiy mas'uliyatni rivojlantirishda deontologik kompetensiyalarning ahamiyatini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ham ko'rsatadiki, pedagogik etikani amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish talabalarning kasbiy identitetini shakllantirishning samarali mexanizmini yaratadi va professional barqarorlikni oshiradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari pedagogik jarayonlarni takomillashtirish va bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-axloqiy kompetentlikka tayyorlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy identitetini rivojlantirish jarayonida deontologik kompetensiyalarning pedagogik ahamiyatini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagogik etikani tizimli integratsiyalash bo'lajak pedagoglarning kasbiy identitetini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Tajriba guruhi talabalari pedagogik etikani amaliy mashg'ulotlar va reflektiv faoliyat bilan uyg'unlashtirish natijasida barcha ko'rsatkichlarda sezilarli ijobiy natijalarni ko'rsatdi.

Eksperiment natijalariga ko'ra, kasbiy identitet darajasi tajriba guruhi talabalari orasida 72%, nazorat guruhi esa 45% ni tashkil etdi. Shuningdek, kasbiy qadriyatlarni anglash, axloqiy mas'uliyatni anglash va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatlari ham tajriba guruhi talabalari orasida ancha yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ldi. Bu ma'lumotlar pedagogik etikani integratsiyalash bo'yajak o'qituvchilarning professional qadriyatlarni qabul qilish va axloqiy mas'uliyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, deontologik kompetensiyalarni shakllantirish orqali bo'lajak pedagoglar quyidagi kasbiy xususiyatlarni rivojlantiradi:

1. **Kasbiy ong va identitet** – talabaning o'z kasbiga nisbatan mas'uliyatini va professional qadriyatlarni qabul qilishini oshirish.
2. **Axloqiy mas'uliyat** – pedagogik qarorlar qabul qilishda axloqiy tamoyillarni boshqarish qobiliyati.
3. **Pedagogik kompetensiyalarni mustahkamlash** – reflektiv faoliyat va amaliy mashg'ulotlar orqali kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Shuningdek, tadqiqot natijalari pedagogik jarayonlarni takomillashtirish va bo'lajak pedagoglarni kasbiy-axloqiy kompetentlikka tayyorlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Deontologik kompetensiyalarning pedagogik ahamiyati bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy identitetini rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida ko'rsatildi. Umuman olganda, pedagogik etikani integratsiyalash bo'lajak pedagoglarning kasbiy identitetini mustahkamlashda samarali mexanizm sifatida xizmat qiladi va ularni professional faoliyatga tayyorlaydi. Tadqiqot natijalari bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar o'quv jarayonida pedagogik etikani tizimli tatbiq etish orqali bo'lajak o'qituvchilarda professional barqarorlikni va axloqiy mas'uliyatni oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Klimov E.A. *Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya*. – Moskva, 2015.
2. Markova A.K. *Professionalnaya identichnost*. – Moskva, 2016.
3. Shermuhamedova N. *Kasbiy o'zini anglash psixologiyasi*. – Toshkent, 2020.
4. Musurmonova O. *Pedagogik deontologiya asoslari*. – Toshkent, 2018.
5. Shodmonov Sh. *Pedagog kasbiy madaniyati va etika*. – Toshkent, 2022.
6. Slastenin V.A., Zimnyaya I.A. *Pedagogika*. – Moskva: Akademiya, 2017.
7. Klimov E.A. *Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya*. – Moskva, 2015.
8. Markova A.K. *Professionalnaya identichnost*. – Moskva, 2016.
9. Shermuhamedova N. *Kasbiy o'zini anglash psixologiyasi*. – Toshkent, 2020.
10. Musurmonova O. *Pedagogik deontologiya asoslari*. – Toshkent, 2018.
11. Shodmonov Sh. *Pedagog kasbiy madaniyati va etika*. – Toshkent, 2022.
12. Slastenin V.A., Zimnyaya I.A. *Pedagogika*. – Moskva: Akademiya, 2017.
13. Klimov E.A. *Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya*. – Moskva, 2015.
14. Markova A.K. *Professionalnaya identichnost*. – Moskva, 2016.
15. Shermuhamedova N. *Kasbiy o'zini anglash psixologiyasi*. – Toshkent, 2020.
16. Musurmonova O. *Pedagogik deontologiya asoslari*. – Toshkent, 2018.
17. Shodmonov Sh. *Pedagog kasbiy madaniyati va etika*. – Toshkent, 2022.